

fatima žutić

sofija pletikosić, safijja-hanum, i rasprava o emancipaciji i školovanju žene muslimanke

---

Sofija Pletikosić, Safijja-hanum, pojavila se na sceni bosanskohercegovačke muslimanske javnosti 1911. godine, kada u izdanju uredništva *Muallima, lista za pouku i staleške interese muallima i imama u Bosni i Hercegovini*, izlazi brošurica pod naslovom *Pisma u obranu muslimanskog ženskinja*, autorice Safijja-hanum, a nedugo poslije i brošura *Polemika o emancipaciji žene*, u vlastitoj nakladi, kao odgovor na reakcije koje je prva brošura izazvala.

Pojava Sofije Pletikosić, Safijja-hanum, i njene brošurice *Pisma...* u to doba bila je interesantna iz više razloga:

- objavljuje štivo pisano latiničnim pismom, autorica koja kao pseudonim nosi muslimansko ime, u vrijeme kada muslimani pišu i čitaju arabicu;
- bavi se tematikom “*obrane muslimanskog ženskinja*”;
- bavi se u to vrijeme aktuelnom temom školovanja žene muslimanke.

Brošurica *Pisma u obranu muslimanskog ženskinja* stoga je izazvala reakcije i na obje strane, kako se tada podijelila muslimanska inteligencija:

- na one koji su bili pristalice školovanja muslimanske ženske djece u državnim školama i
- na one koji su bili za *oprezniji pristup*, kada je riječ o davanju muslimanske ženske djece u državne škole.

Napisani su odgovori, kako u tadašnjoj štampi, tako i u obliku brošure, što je opet izazvalo polemiku o ovom pitanju koja će trajati poslije toga decenijama.¹

---

¹ Fikret Karčić, *Društveno-pravni aspekt islamskog reformizma*, Sarajevo, 1990., str. 202-203.

Ko je Sofija Pletikosić, Safijja-hanum?

Biografija spisateljice je gotovo nepoznata. Poznato je iz same brošure da je Sofija Pletikosić nakon udaje došla u Bosnu i Hercegovinu iz Dubrovnika, gdje je najvjerojatnije i rođena. Završila je škole na Zapadu, nismo uspjeli saznati gdje i kakve škole. Supruga je Gige Pletikosića, direktora trgovačke škole. On je službovao u Trebinju, deset godina, a najvjerojatnije i ona kao učiteljica u školi.²

Prije pojave brošurice *Pisma*³ pisala je kao saradnik lista *Bosanska vila*⁴, čitavo godište 1897., gdje se pojavljuje sa serijom priloga pod naslovom *Moda*. U tim člancima potpisuje se pod imenom Sofija Pupiće-Pletikosić.

U vrijeme pisanja brošurica i otvaranja rasprave o školovanju žene muslimanke živi u Abbazii u Istri, gdje odlazi poslije penzionisanja njezinoga muža Gige Pletikosića. Živo prati dešavanja u Bosni i Hercegovini i sama se uključuje u ta dešavanja. Nije nam poznat datum njene smrti, i da li je poslije pisanja brošurica više igdje išta javno pisala.

Društvene prilike u Bosni i Hercegovini toga vremena

Odlazak jedne, orijentalno-islamske, i dolazak druge, zapadno-kršćanske kulture i vlasti, dovodi i Bošnjake do potrebe za iznalaženjem novih rješenja u nekim segmentima javnog i privatnog života.

Postavljaju se brojna pitanja, među kojima je i pitanje društvenog položaja i školovanja žene muslimanke. Usto se veže pitanje otkrivanja lica muslimanke i pitanje njenog izlaska iz kuće.

Pored činjenice da su bosanski muslimani bili svi pismeni, kako muškarci, tako i žene i djeca, kad je riječ o arapskom pismu, s dolaskom nove vlasti, kulture i pisma postavlja se potreba školovanja u državnim školama i opismenjavanja na novom latiničnom pismu.

² *Safijja-hanum* = *Sofija Pletikosić*, *Musavat*, VI, br. 55, 1911.

³ U daljem ćemo tekstu brošuricu *Pisma u obranu muslimanskog ženskinja* navoditi samo kao *Pisma*.

⁴ *Bosanska vila, list za zabavu, pouku i književnost*, izlazi u periodu 1885-1914, pokretači lista su: Božidar Nikašinić, Nikola Šumonja, Nikola Kašiković i Stevo Kaluđerčić. List je izlazio uglavnom dva puta mjesečno, štampan isključivo ćirilicom.

Bosanski muslimani uveliko kasne za ostala dva naroda kad je riječ o školovanju djece u državnim školama, što ih dovodi u podređen položaj u društvu. To nam pokazuje statistika. Godine 1910., na Sarajevskoj gimnaziji bilo je 516 učenika, od toga 185 katolika, 208 pravoslavnih i 76 muslimana, što je 14,6%.⁵

U Bosni i Hercegovini 1910. godine bilo je pismenih (na latiničnom pismu, op. a.) 637 muslimanki, pravoslavnih 13.167 i katolkinja 26.375.⁶

Uz zapadnu kulturu koja dolazi s Austro-Ugarskom u naše krajeve dolaze i negativni pratioci te kulture, prostitucija, alkoholizam i sl.

U takvom vremenu i prilikama pojavljuje se spomenuta brošura Sofije Pletikosić.

Sofija Pupić-Pletikosić i njeni stavovi izneseni u člancima u *Bosanskoj vili*

Ovdje ćemo se samo kratko osvrnuti na mišljenje i stavove Sofije Pletikosić koje iznosi u člancima koji izlaze u *Bosanskoj vili* kroz čitavo godište u 1897. godini pod naslovom *Moda* kako bismo ih usporedili s mišljenjem i stavovima koje donosi u brošurama kojima se bavimo u ovom radu.

U seriji članaka iznosi mnoge negativne strane modernog života, i ostalih promjena koje dolaze sa zapadnom kulturom u naše krajeve. Zauzima stav da je moda opasnija i od same smrti te da je treba po svaku cijenu izbjevati.

Donosi hvalospjeve bosanskom seljaku, radniku i ženi, bosanskoj lijepoj nošnji i običajima, predanosti vjeri i Bogu.

U ovom pisanju jako je vidljiva tendencija crno-bijelog poimanja onoga što je moderno i novo kao svega lošeg, nazadnog, bolesnog, nemoralnog i opasnog i onoga što je staro kao svega što je moralno, lijepo, religiozno, do utopije idealno i bezgrešno. Naglašena je tendencija ostanka po svaku cijenu u starom vremenu, bez nekih posebnih prijedloga i rješenja, osim što često ponavlja uzvike: "*Ne dajte modi u svoje kuće dok još možete! Stanite s lučom u ruci protivu mode!*"

---

⁵ *Muslimani na Sarajevskoj gimnaziji, Zeman, I, br. 1, 1911.*

⁶ *Enes Karić, Prilozi za povijest islamskog mišljenja u BiH XX stoljeća, Sarajevo, 2004., str. 298.*

Pisma u obranu muslimanskog ženskinja i polemika o emancipaciji žene

Kako se Safijja-hanum, u ovom tegobnom vremenu za muslimane, stavila u *obranu* “*muslimanskog ženskinja*”? Kojim se sve pitanjima razmatra i spominje u ovim brošurama? Kakav stav zauzima o pitanju školovanja žene muslimanke, pokušat ćemo odgovoriti u ovome poglavlju.

Brošurica *Pisma u obranu muslimanskog ženskinja* objavljena je u izdanju uredništva *Muallima*. Ime autorice na brošuri napisano je samo kao *Safijja-hanum*.

Uredništvo *Muallima* daje kratki uvod brošuri. Safijjuhanum naziva uvaženom spisateljicom, navodi da se ne slaže baš sa svim navodima iz pisama, ali ih ipak objavljuje, spominje aktuelni problem obrazovanja.

Iznosi da o tom pitanju u Bosni i Hercegovini postoje dvije struje: prva, koja smatra da bi se žena muslimanka trebala obrazovati po uzoru na evropsku ženu, i da je ta struja u javnosti dala svoju riječ; i druga, koja nema gdje da iskaže svoje mišljenje u javnosti, jer su javni organi u rukama prve struje, a koja smatra da muslimanskoj ženskoj djeci treba dati obrazovanje, ali koje ih neće evropeizirati i odnaroditi.

Sam početak *Pisama* slikovito opisuje u kakvom vremenu ih spisateljica piše:

“U ruci držim *Musavat*⁷ broj 9. Čitam u prilogu njegovu članak *Naobrazba našeg ženskinja*. Čitam pa me neopisana tuga hvata, videći iz tog članka, kao i iz mnogih drugih prvašnjih, koje sam čitala, kako su ljudi jadni, smeteni, zbunjeni, ustravljeni za život i opstanak svoj, svoje porodice, djece i jadne žene, pa ne znaju šta bi, gdje bi počeli, kako nastavili. Žalostan je položaj naroda muslimanskog u Bosni i Hercegovini, a najžalosniji u današnjem vaktu žene muslimanke... Žalosni ljudi u zabuni i stravi ne znaju koga bi krivili. Sad su im krive hodže, a sad

---

⁷ *Musavat (Jednakost)*, 1906.-1911., od broja 33 nosi podnaslov *Organ Muslimanske narodne organizacije*. List je tada prešao u vlasništvo ove političke stranke. *Musavat* je tipično političko glasilo koje je zastupalo tezu da je BiH u *državnopravnom pogledu dio turske carevine*, a da je Austro-Ugarska *opunomoćenik evropskih sila s Berlinskog kongresa*. Stoga je list radio na buđenju nacionalne svijesti Bošnjaka i obrazovanju širokih narodnih masa.

medrese, sad muftije, vlasi, pa evo i žene, jer kao majke one nevaljaju...”⁸

Najveće od pet pisama, koliko ih ima u brošuri, jeste pismo napisano kao odgovor dr. Hamdiji Karamehmedoviću, mladom saborskom zastupniku, koji na IX sjednici islamske prosvjetne ankete, održanoj 05. 01. 1911. spominje pitanje obrazovanja žene muslimanke, i, po mišljenju Safijja-hanum, izriče na račun žene muslimanke “*teške uvrede*”.

Safijja-hanum ponajviše kritikuje dvije izjave koje je dao na spomenutoj sjednici:

“- Naše ženske ne imaju prilike da se obrazuju u svjetskim znanostima, da se obrazuju za dobre majke... Šta će nam se reći na ahiretu, što se ovako malo brinemo za njih... Samo se malo od životinja razlikuju... Niti šta znadu o svijetu, niti o vjeri...

- Strašno se raširila tajna prostitucija među muslimanskim ženskinjem...”⁹

Kritiku navedenih tvrdnji dr. Karamehmedovića, odbranu žene muslimanke od tih tvrdnji, i tematiku kojom se u svojim brošurama bavi Sofija Pletikosić pokušat ćemo raščlaniti u nekoliko osnovnih teza.

- Pohvale starom vaktu i životu u tom vaktu.

“...S toga je prvašnjeg sretnog vakta i bio veliki moral i poštenje, što je uz čvrstu vjeru u Boga, još svak bio zabavljen sa radom...

Naše su se bosanske majke u ono doba mogle takmičiti u vještini i valjanosti odgoja mladeži sa drevnijem Grkinjama stare slavne Šparte i Atine!¹⁰

Ta ja nijesam ni jedne muslimanke našla nepametne i nerazumne. S njima sam na večeri, na ručku, na kahvi, na iftaru, na pilavu, pa vidim i u kući i u mutvaku i na sofri reda i poretka, i svake ljepote i znanja.”¹¹

- Protivljenje slanju muslimanske ženske djece u državne škole, (a da nije ponudila nikakvu alternativu školovanja koje bi odgovaralo muslimankama) i zagovaranje tvrdnje da islam ne zagovara potrebu školovanja za žene.

⁸ Safijja-hanum, *Pisma u obranu muslimanskog ženskinja*, (Sarajevo), 1911., str. 3.

⁹ Isto, str. 11.

¹⁰ Isto, str. 20-21.

¹¹ Isto, str. 9.

“...Pođu li u školu, onda će crni dani nastati i po vas i po njih i po sav narod...

...A taman to traže današnji školovani muslimi od njih, da idu u školu curice, da se u školi nauče đavolu služiti. Oni hoće nove po modi majke, koje neće da služe svetome dinu, svojoj porodici, svome mužu i domovini.¹²

...A sada? Daj da ih školujemo, daj da im tu vjeru u Boga – toga čuvara njihovoga – otmemo i zataremo. Toliki i taki nemoral! Ta zar ne bi bilo bolje sve ih poubijati, nego li ih lišiti vjere u Boga, da ostanu u očajanju, bez nade, bez utjehe, a u takim prilikama?”¹³

- Okrivljavanje zapadne kulture i mode za sve probleme u društvu.

“A danas? Sve se to preokrenu za čas! Ostade i muško i žensko bez posla, bez svoga zanimanja i dužnosti.

A šejtan dočeka: sa cirkusima, sa kockama, sa bludnicama i pijanstvom – eto vam rada i zabave. Prve ljude, gospoštinu bosansku naučiše činovnici lumpovati, a ova mlađa i niža klasa posukta za njima...”¹⁴

- Ne predlaže posebno rješenje za probleme, osim da se po svaku cijenu treba boriti protiv svega modernog i zapadnog, u što ubraja i samo školovanje kad je riječ o ženama. Pored toga, predlaže i zakonsku zabranu konzumiranja alkohola, prostitucije i javnih kuća kako bi se muževi vratili kućama i brizi o njihovim porodicama.

“Pa kako da se pomogne tome stanju?... Samo ja uza sve svoje opsežno znanje i iskustvo, ne bi znala savjeta dati: ovako bi se moglo pomoći i bilo bi dobro. Znam samo to: da je bilo dobro i valjalo je kako je bilo - a sad ga više nema. Čime bi se boljim zamijenilo, to niko ne zna reći, ali znam to: da ove novotarije ne vode sreći ni hairu ni selametu.”¹⁵

- Protivi se da se omogući ženi muslimanki da se zaposli i stara sama o sebi, pa makar bila i samohrana, već sva briga o ženi i porodici pripada muškarcu.

“Osobito me je ožalostilo da su poslanici... stvorili zaključak da muslimansko ženskinje ide u duhansku fabriku da zarađuje

¹² Isto, str. 4.

¹³ Isto, str. 8.

¹⁴ Isto, str. 6.

kruh, jer te su fabrike u Trebinju i Mostaru porospijale sve srpske djevojke radnice, pa zato žalim da su i dinska djeca pala na te take nevoljne grane. Tu će se tek razviti prostitucija u dinu, a nekom se smiju brci.”¹⁶

- Završna misao u *Pismima*: “...obrazovanje je samo za muškarce”.

“Na kraju ovoga svega razmatranja ističem veliku nuždu i potrebu prave prosvjete, školovanja i moralnog odgoja. Ama za koga? Za naše muškarce – za ljude i sinove naše.”¹⁷

Opći utisak koji se stječe kod prvog čitanja bošure *Pisma* jeste da su pisma pisana bez nekog naročitog redoslijeda, emotivno, energično i ne baš stilski dotjerano.

Autorica se romantičarski veže za prošla vremena, nema rješenja za nove prilike, osim beskrajnih kritika.

Stoga je bilo prilično teško iz pisama izvući osnovne ideje koje su iznesene *nabacano*, s navodima koji se često ne mogu dovesti u vezu s osnovnom idejom: protivljenju školovanja žene muslimanke.

Odgovori na pisma Safijja-hanum

Nakon izdavanja spomenute brošure pojavile su se žustre reakcije u tadašnjoj štampi.

List *Musavat*, koji je i prozivan na nekoliko mjesta u brošuri, u mnogim svojim člancima upozorava na potrebu obrazovanja žene muslimanke.¹⁸

U *Musavatu* izlaze dva članka pod naslovom *Safijja-hanuma* = *Sofija Pletikosić* i *Jedna nekulturna pojava*. Članak otkriva identitet *Safijja-hanum* što je ustvari pseudonim pod kojim piše Srpkinja Sofija Pletikosić, žena Gige Pletikosića, direktora trgovačke škole u penziji. I nije skriveno da Sofija Pletikosić zaista u brošuri pokušava ostaviti utisak da bošuru piše muslimanka, što je gotovo nemoguće, jer u to vrijeme muslimanke koriste arabicu kao svoje pismo, a brošura je objavljena latinicom.

Autori članaka u *Musavatu* objašnjavaju da u to vrijeme i slijepac uviđa potrebu obrazovanja, da se neminovno sa širenjem

¹⁵ Isto, str. 9.

¹⁶ Isto, str. 10-11.

¹⁷ Isto, str. 27.

¹⁸ *Musavat*, VI, br. 54, 1911.

kulture javljaju i nemoralne pojave koje sa kulturom nemaju ništa, međutim za njima ne poseže *“onaj koji prihvati pravu kulturu”*.

Čude se da Sofija Pletikosić, pismena i obrazovana, iznosi *“nekulturne nazore”* vrlo energično. Ona nanosi uvredu islamu kad kaže da ne ići u škole znači živjeti po islamu. Islam naređuje sljedbenicima da traže nauku gdje god je mogu naći i ne pravi razlike među muškarcima i ženama. Zamjeraju udruženju *Muallim*¹⁹ zbog objavljivanja ovakve brošure i smatraju da je dužnost *Muallima* kulturno podizanje muslimana.²⁰

Potom se u listu *Zeman*²¹ iznose tvrdnje da je izlazak brošure zavjera, da je *“izvjesna grupa uložila trud i novac oko raspačavanja brošure”*. Smatraju da sva pisma nisu originalna i da je neko od izdavača dodavao nešto u tekst.²²

U listu *Zeman* izlazi serija članaka u kojima autor S. Džemal, ponukan izlaskom brošure *Pisma*, piše seriju od četiri članka u kojima razmatra obavezu obrazovanja za ženu muslimanku. Te kritikuje Sofiju Pletikosić što se u *“njenoj brošuri zabacuje svaki plod današnje prosvjete, dapače što god imamo zla, da nam je to kultura donijela”*. Iznosi da se odgoj stječe i u kući od roditelja ili u školi od učitelja, i da se ta dva načina odgoja međusobno nadopunjuju, *“te škola trijebi zlo i usađuje u mladu dušu dječakovu samo ono što je plemenito, dobro, pravedno i korisno, a što mu kućni odgoj nije mogao dati”*.²³

Interesantno je primijetiti da je jedna žena koja se usuđila javno iznijeti svoje mišljenje o aktuelnoj temi, pa makar njeno mišljenje u tom vremenu bilo i nazadno, dočekana s toliko uvreda i pogrda, i to od onih koji glasno pozivaju napretku, kulturi i obrazovanju, i koji sebe zovu *inteligencijom*.

To ujedno pokazuje žestinu polemike i osjetljivost pitanja školovanja žene muslimanke, oko čega su se vodile tako žustre rasprave.

Navest ćemo neke odlomke iz tih članaka.

¹⁹ *Muallim* je izlazio u Sarajevu kao glasilo muslimanskog *Muallimsko-imamskog društva za Bosnu i Hercegovinu* 1910-1913. Štampan je na bosanskom jeziku arebicom. Zastupao je interese imama i muallima.

²⁰ *Jedna nekulturna pojava, Musavat*, VI, br. 56, 1911.

²¹ *Zeman, organ Ujedinjene muslimanske organizacije*, 1911-1912, počeo je izlaziti iz štampe nakon gašenja *Musavata*.

²² *Neko radi, Zeman*, I, br. 1, 1911.

²³ S. Džemal, *Što nam je dužnost?*, *Zeman*, I, br. 4, 5, 7, 10, 1911.

“Odmah smo vidjeli da ovako pogano i bezobrazno ne može pisati ni najpokvarenija muslimanka... Ova magareština je izdanje uredništva *Muallima*... da upozorimo naše čitaoce da ne bi nasjeli izvodima ove brošure da ju je napisala Srпкиnja Sofija Pletikosić... gnjavljenje o moralu, đulovima... smijer je da se omrazi škola našem svijetu.”²⁴

Odgovor dr. Hamdije Karamehmedovića na pisma “Safijja-hanum”

Dr. Hamdija Karamehmedović, saborski zastupnik, piše *Odgovor na pisma “Safijja-hanum”* kao posebnu brošuru.

Dr. Karamehmedović u svojoj brošuri prvo podvlači da iz pouzdanih izvora saznaje da je Safijja-hanum kršćanka.

Navest ćemo nekoliko odlomaka iz samog odgovora kako bismo i slikovito pokazali polemički ton kakvim su pisane obje brošure.

“...Uza sve nastojanje i spisateljice i redaktora da Safijja-hanumu prikažu muslimankom, potkralo se u brošuri nekoliko izraza po kojima se može lahko zaključiti da spisateljica nije muslimanka. Još je sigurniji dokaz dakako – pogana tendencija toga literarnog smetlja.

Svrha ovih redaka je raskrinkati ‘uvaženu’ spisateljku i u jasnim bojama prikazati tendenciju njena umnoga proizvođa.

Žalosno je da je to blato izašlo pod islamskim imenom. Ali je još žalosnije da se onaj otrov prosipa pod firmom ‘Muallima’...

Ali je ipak naziva *uvaženom i cijenjenom* spisateljicom. To je reklama i preporuka ovoj brošuri koje se mora stidjeti srpska ili hrvatska literatura. Takovo smetlje nije valjda odavno bačeno pred čitaoce!

...naglasieću odmah da u toj brošuri ima i dosta istine, dosta pohvale islamskog ženskinja, njihova morala i radinosti itd. Ima tu dosta i laskavih riječi i pretjeranih slavospijeva, na koje smo na žalost vikli i bez kojih gotovo ni živjeti ne možemo.

Neugodno nam je čuti istinu i priznati svoje mahane, pa im onda ustrajno i odvažno tražiti i nalaziti lijeka.

---

²⁴ Isto.

One laskave riječi i pretjerani slavospijevi starome zemanu valjda su očarali i ona dva tri slijepca iz uredništva ‘Muallima’, te nijesu mogli da prozru glavne tendencije – uostalom dosta nezgrapne – jezuitke...

Ženskinju našem ne treba dakle ni prave prosvjete ni pravog školovanja ni moralnog odgajanja?!...

Gospogja spisateljica još je razumljivija na jednom drugom mjestu gdje veli:

‘Pogju li (t. j. vaše ženske) u školu, onda će crni dani nastati po vas i po njih i po cio narod.’

To je strašno! Nečuveno! Gospogjo, sram te bilo evropske kulture! Bosanska vlado i sarajevski državni odvjetniče i vi svi ostali ‘kulturträgeri’ zar vas nije sram civilizacije 20. vijeka, kad čitate ove riječi obrazovane Evropejke i žene jednog pedagoga i učitelja našeg naroda?!

Ili je i ovo možda sramotna spletko crnoga jezuitizma i njegovih sluga, što se ne žacaju ni najnedostojnijeg ni najsrमतnijeg sredstva, samo da dogju do svoga cilja, da iskopaju grob našoj budućnosti? U ovo posljednje moram ozbiljno da vjerujem, jer mi je inače nerazumljivo kako se je mogao onaki otrov prosuti u narod...”²⁵

Dr. Karamehmedović smatra da se iza izlaska brošure kriju tajne namjere da se onemogući kulturni napredak muslimana u BiH. Smatra da nije slučajno što brošura izlazi neposredno pred početak školske godine. Optužuje Sofiju Pletikosić za napad na školovane muslimane kao i njeno nastojanje da ih omrzne u narodu kako ne bi mogli ništa učiniti za napredak bosanskih konzervativnih masa. Takav pokušaj naziva “*najsmrdljivijim nemoralom*”.²⁶

Brošuroum i dalje dominira polemički ton, dr. Karamehmedović Sofiju Pletikosić dalje naziva “*nemoralnom protuhom...*”.

Smatra da je neobrazovanje i prouzrokovalo tako čemer-no stanje bosanskih muslimana, koje opisuje spisateljica.

Navodi da je “*u mejhanama i kuplerajima 95% islamske potpuno neškoloovane mladeži*”, i da obrazovanje poziva na odu-stajanje od tih nemoralnih pojava.

²⁵ Hamdija Karamehmedović, *Odgovor na pisma “Safijja-hanum”*, Sarajevo, 1911., str. 3-5.

²⁶ Isto, str. 7.

Kod autoricinih tvrdnji da se u školi uči “*kršiti din i nepoštivati svetinje*”, zamjera joj što, kao obrazovana osoba, ne daje nikakvih prijedloga za reformisanje škole kako bi se u njoj oplemenili srce, duša i karakter učenika, već kod čitaoca po-
buđuje sumnju da tim mahanama škole uopće nema lijeka.

Dr. Karamehmedović navodi i potrebu da se sarajevskoj ženskoj sirotinji dadne prilika da u fabrici pošteno zaradi. Zato objašnjava kako spisateljica sama sebe više puta opovrgava i dovodi u kontradikciju, navodi kako je “*rad najuspješniji odgojitelj i čuvar žene*”,²⁷ i da su za pojavu tajne prostitucije krivi glad i siromaštvo, a istovremeno se žustro suprotstavlja da žena muslimanka zarađuje u fabrici.

Posebno ciničnom smatra izjavu spisateljice: “*...da na oltar prosvjete prinese ovu raspravicu*”,²⁸ kojom istovremeno poziva protiv škole i prosvjete.

Kao dokaz da školovanje nije uzrok neženstvu i neudavanju navodi statističke podatke o brojnoj udaji djevojaka u Njemačkoj, gdje, kako kaže, i nema nepismenih u to vrijeme.

Smatra, naprotiv, da će se kad muslimani masovnije počnu ići u škole, i blagostanje naroda povećati, pa će se, kao situiran, mladić musliman lakše odlučiti na ženidbu.

Mišljenja je da će školovana žena muslimanka bolje odgovoriti zahtjevima i vjere i porodice, i navodi i hadis Allahovog Poslanika u kojem se kaže da je traženje znanja obaveza svakom muslimanu.

Navodi da je uzrok propasti slavni i moćni islamskih carstava zanemarivanje nauke i prosvjete.

Priznaje činjenicu da državne škole nisu najidealnije uređene, prema potrebama muslimana, i navodi da će i u saboru tražiti da se opće škole urede tako da odgovaraju zahtjevima muslimana. Navodi da tim nastojanjem obrazovani muslimani ne žele da, uz obrazovanje, nauku i kulturu, muslimanske djevojke prime mahane i poroke evropske žene. Podvlači da nipošto škola i nauka nisu uzrok pokvarenosti evropske žene, da je i dužnost škole, osim obrazovanja razuma, i obrazovanje srca i duše, da je dužnost i školskih muallima da prate dostignuća moderne nauke,

---

²⁷ Safijja-hanum: *Pisma u obranu muslimanskog ženskinja*, Sarajevo, 1911., str. 20.

²⁸ Isto, str. 10.

kako bi i vjeru ljepše i lakše približili učeniku i da su dužni znati i učenja Kanta i Darvina kako bi ih argumentovano mogli opovrgnuti, ukoliko se protive učenju islama.

“*Nauka nije nikoga odvela sa Božijega puta, pa neće ni našeg ženskinja. Ja se toga ne bojim*”, kaže dr. Karamehmedović. Za sebe tvrdi da se trudi biti dobar musliman i da će takav i ostati. Islam je veličanstven i uzvišen i ne protivi se napretku i obrazovanju, niti bilo ko od onih koji zastupaju školovanje žene muslimanke ne želi da je *odnarodi ili evropeizira*.

Posebno zamjera uredništvu *Muallima*, koje je izdalo ovu brošuru, i smatra vrlo opasnim u tom vremenu štampati takvu brošuru. Navodi da je to i najveći razlog zbog kojeg je odvojio vrijeme za pisanje odgovora, u protivnom se na pisanje Sofije Pletikosić ne bi ni osvrnuo.

Izvinjava se čitaocima zbog korištenja *po koje proste riječi*, ali da je to njegov odgovor na “*bezbroj grdnih uvreda i podvala protiv njega, što se nalaze u pismima ‘Safijja-hanum’*”.²⁹

Odgovori uredništva *Muallima*

Uredništvo *Muallima* u br. 1, 1911., koji je u to vrijeme štampan arebicom, izdaje članak od naslovom *Dvije brošure*. U tom članku konstatuje da je brošura Safijja-hanum izazvala “*silan gnjev kod nekih ljudi, naročito kod onih koje je malo opekla*”. Smatraju da se iza odbrane ideje o potrebi prosvjete i škole krije odbrana od uvreda lične prirode kod ljudi koji pišu odgovore.

Navode da je *Muallim*, zagovaratelj školovanja, a da nije protivnik obrazovanja.

Niječu da je izdavanje knjižice *politički manevar*. Konstatuju *razjarenost*, dr. Karamehmedovića u njegovom odgovoru.

Odgovaraju da “*brošura Safijjina nije baš tako veliko strašilo ni po kulturu, u brošuri ima štošta s čim se oni ne slažu*”. Opovrgavaju optužbe da je brošura dijeljena besplatno.

Navode da je *Muallim* u više navrata pisao o potrebi školovanja i kulture, “*ono što se u brošuri govori protiv školovanja, ako i ukoliko toga imade, mišljenje je s kojim se ne slaže uredništvo Muallima*”. *Muallim* i njegovi urednici imaju više upliva u

²⁹ Isto, str. 30.

narodu, i njihovo mišljenje će se slušati više nego mišljenje, kako je u ovom slučaju nazivaju, *jedne nepoznate spisateljice*.

Smatraju da navodi iz Safijja-hanumine brošure neće ometi ljude u njihovoj odluci da školuju djecu, jer negativne pojave u društvu jednako zahvataju kako školovane, tako i neškolovane muslimane, da će narod ipak odlučiti da da svoju djecu u škole.

Poriču da su u svom uvodu sve školovane muslimane ubrojili u onu kategoriju koja zagovara školovanje žene muslimanke po uzoru na evropsku ženu, *“budući je činjenica da školovanih muslimana ima i u jednoj i u drugoj struji”*. Također objašnjavaju da ni u drugim navodima nije bila namjera *“sve školovane muslimane strpati u isti koš”*, te u tome vide tendenciju okretanja svih školovanih muslimana protiv *“Muallima i hodža uopće”*.

Navode da se u mnogo čemu slažu s gospodinom doktorom, ali da je, kao akademski obrazovan čovjek, trebao biti obzirniji i blaži *“odbijajući uvrede i podvale, jer se to ne slaže sa moralom, trebao se postaviti u psihološko stanje osobe onoga spola čija je karakteristika mehkoputnost i čuvstvenost, pa je zato i u neopravdanoj srdžbi našao i suviše preoštire izraze.”*³⁰

Završetak polemike

Sofija Pletikosić, u vlastitoj nakladi, izdaje novu brošuru pod naslovom *Polemika o emancipaciji žene u obranu muslimanskog ženskinja: ujedno odgovor doktoru Hamdiji Karamehmedoviću i drugima*³¹, kao odgovor na sve komentare koje je izazvala njena prva brošura *Pisma...*

U drugoj brošuri u mnogo čemu ne odstupa od stavova koje je iznijela i u prvoj.

U pismu kojim piše drugu brošuru prepoznatljiva je *“srpska varijanta”*, npr. izgovaranje riječi bez slova *h*, dok takvog jezika nismo mogli primijetiti u prvoj brošuri *Pisma*. Ne znamo da li je Sofija Pletikosić zbog muslimanskog pseudonima u prvoj brošuri namjerno koristila takav jezik ili je to zasluga redaktora.

³⁰ *Dvije brošure, Muallim*, II, br. 1, 1911., str. 8-15., štampano arebicom.

³¹ Sofija Pletikosić, *Polemika o emancipaciji žene u obranu muslimanskog ženskinja*, Opatija, 1911.

Niti jedan od *srpskih* listova nije našao za shodno da objavljuje njene radove, pa ni *Bosanska vila*, u kojoj je jedno vrijeme pisala.

“Ali svi naši, za ovu rabotu podesni listovi, u rukama su mlagje školovane, većinom neiskusne muške i ženske, za modom zanešene omladine, – i – meni se za ovakove radove vrata svuda zatvoriše, – ja, u prkos mnogim urgencijama, umukoh.”³²

Brani se da nije namjeravala da se predstavi kao muslimanka. Potom polemički odgovara na navode dr. Karamehmedovića, tačku po tačku. Odriče da je imala namjere laskati muslimanima.

“Ja sam htjela onim riječima izraziti ono poštovanje što ga moja duša osjeća spram sv. islama...”³³

Odriče da je riječ o “*intrigi iz dugačke ruke i podvali crnog jezuitizma*”, i kaže da je imala najčasnije patriotske namjere prilikom pisanja pisama.

Potom odgovara i na članke izašle u *Musavatu* i u *Zemanu*, ne odstupajući od svojih ideja i shvatanja, koje smo naprijed iznijeli.

Poslije izlaska druge brošure, *Muallim* je, u svom kratkom osvrtu, preporučuje na čitanje, a *Zeman* konstatuje:

“Nema više ni jednog srpskog lista na svijetu koji bi htio primati njezine radove. Srpska javnost je uvidjela kako bi opasan mogao biti rad te spisateljice po kulurno napredovanje srpskog naroda, srpsko novinstvo je bojkotuje već cio niz godina...”³⁴

Interesantan je osvrt srpskog lista *Narod*³⁵ na ovu polemiku koja se vodila:

“Zanimljivo je što se mogu i danas neka pitanja pretresati ozbiljno kada je s njima cio svijet načisto. Obrazovanje i vaspitanje ženskih potreba je društvena, nužni zahtjev za napredovanje porodice kao i društva...”³⁶

Zaključak

Ne možemo sa sigurnošću utvrditi da je Sofija Pletikosić pisanjem svojih pisama bila instrument nečijih smišljenih i

³² Isto, str. 4.

³³ Isto, str. 25.

³⁴ *Zeman*, I, br. 48, 1911.

³⁵ *Narod*, političko informativni list, štampan ćirilicom, izlazio 1907-1908; 1911-1914.

³⁶ *Zeman*, God. I, br. 50, 1911.

prikrivenih težnji nazatku i stagnaciji žene muslimanke. Jeste upitna činjenica da se ona, i sama obrazovana i pismena, uključuje i prati politički život u Bosni i Hercegovini, a istovremeno čvrsto zastupa stav da ženi muslimanki ne treba školovanje.

Prije bismo pomislili da je Sofija Pletikosić, u to vrijeme u poznijim godinama, bila sklona težnji ostanka u starom sretnom vaktu, kao i mnogi drugi u to vrijeme, i nije bila u stanju sagledati potrebe koje nameće novo vrijeme. Ona je prilikom službovanja u Bosni došla u dodir sa ženama muslimankama i mnoge godine života provela s njima.

“I zaista vam kažem da ovo znanja i iskustva, i mnogo dobra, koje mene danas diči i uzdiže iznad modernih školovanijeh žena – da sam ja to primila, prisvojila i naučila u toj školi kućnoga života muslimanskih žena. – I uspoređujući njihove vrline, sretni i rahatni život, sa životom i slobodom koju dava svojim ženama pogani Zapad, sebe sam usavršila u ovom odgojnom pravcu i stekla duboke poglede na svijet i život ljudski.”³⁷

Pohvale ženi muslimanki, njoj čvrstoj vjeri, odgoju, strpljenju i drugim kvalitetima, kao i zalaganje za moralan život u okrilju vjere i porodice, protivljenje nemoralnim pojavama, konstatacije teških okolnosti u kojima se našlo tadašnje društvo, kojima je protkano njezino pisanje, nisu zanemarljive.

Osnovna kontradikcija u pisanju Sofije Pletikosić jeste to što nemoral, nekulturu i društvene probleme dovodi u direktnu uzročno-posljedičnu vezu sa školovanjem, i osim što ih konstatuje, nema nikakvih konkretnih prijedloga za rješavanje navedenih problema, osim tvrdnje da je *“valjalo kako je prije bilo”*.

Stav da islam ne zagovara obrazovanje žene jeste, naravno, pogrešan, kao i stav da žena muslimanka, posebno samohrana, ne može zarađivati novac na radnom mjestu, na pošten način.

Temu kojom smo se bavili u ovome radu možemo dovesti u vezu s poražavajućim činjenicama da i danas u nekim bosanskim selima roditelji ispisuju djevojčice iz škole poslije završena četiri razreda osnovne škole kako bi im mogle pomagati u domaćinstvu.

---

³⁷ Safijja-hanum, *Pisma u obranu muslimanskog ženskinja*, Sarajevo, 1911., str. 9-10.

Statističke su činjenice da je u muslimanskim zemljama danas stopa pismenosti žene muslimanke izrazito niska: u Nigeru je tek 7,4% žena pismeno, u Jemenu 22,7%, u Bangladešu 28,6%, u Pakistanu 28,9%, u Nigeriji 52,5%, Saudijskoj Arabiji 64,4%, a u cijelom arapskom svijetu je samo 47,3% žena pismeno.³⁸

Rasprave koje su se prije stotinjak godina vodile o potrebi školovanja žene muslimanke tako bi, nažalost, i u ovome vremenu mogle biti aktuelne.

---

³⁸ Ahmet Alibašić, *Uvod u studije islamske kulture i civilizacije; Kako misli muslimanski svijet danas?*, Sarajevo, 2004., str. 29.